

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) ตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2549 จนถึงวันที่ 30 กันยายน 2554 ซึ่งประกาศ ณ วันที่ 19 ตุลาคม พุทธศักราช 2549 เป็นปีที่ 61 ในรัชกาลปัจจุบัน โดยมี ฯพณฯ พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ นายกรัฐมนตรี เป็นผู้รับสนองพระบรมราชโองการนั้น ได้น้อมนำเอาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง พร้อมด้วยหลักการทรงงานของพระองค์มาเป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศ ที่ได้เน้นลักษณะทางสายกลางที่สอดคล้องกับสิ่งรอบตัวและสามารถปฏิบัติได้จริง ยึดหลักการเอา “คน” มาเป็นตัวตั้งและยึดหลัก “ผลประโยชน์ของประชาชน” และ “การมีส่วนร่วมตัดสินใจของประชาชน” รวมถึง “ภูมิสังคม” ที่มีความแตกต่างกันในแต่ละภูมิภาคและท้องถิ่น ก็จะต้องมีกระบวนการศึกษาและวางแผนที่สอดคล้องกับ “ภูมิ” หรือลักษณะภูมิประเทศทางภูมิศาสตร์ คือ สภาพแวดล้อมรอบตัวคน และต้องอยู่บนพื้นฐานเดิม “สังคม” หรือ ภูมิประเทศทางสังคมวิทยา ที่คำนึงถึงการดำเนินวิถีชีวิตของคนในสังคมหนึ่งๆ ซึ่งมีลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรม ค่านิยม ความเชื่อและศาสนา ประเพณี เศรษฐกิจและสภาพแวดล้อมในสังคมนั้นๆ ให้ความสำคัญต่อการใช้หลักวิชาการในการ “ศึกษาข้อมูลอย่างเป็นระบบ” และ “พัฒนาคน” โดยสร้างความรู้ความเข้าใจของคนในพื้นที่ต่อหลักการและประโยชน์ของการพัฒนา รวมทั้งให้ข้าราชการยึดหลัก “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” คือ ต้องมีความรู้ ความเข้าใจในสภาพภูมิสังคมของคนในพื้นที่นั้นๆ ว่ามีปัญหาเช่นใดและมีความต้องการอะไร ทั้งนี้ ก็เพื่อทำให้การวางแผนสามารถแก้ปัญหาให้สอดคล้องกับความต้องการของประชาชนด้วยความรอบคอบระมัดระวังและทำเป็นลำดับขั้นตอน ที่ต้องสร้างพื้นฐานความเป็นอยู่ของประชาชนให้พอมีพอกินและพอใช้ก่อน โดยใช้วิธีการที่ประหยัดและถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อประชาชนพัฒนาตนเองให้เข้มแข็งและเป็นอิสระแล้ว จึงค่อยๆ พัฒนาขึ้นมาเป็นการแลกเปลี่ยน การรวมกลุ่มช่วยเหลือพึ่งพากัน ร่วมกันพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้แล้วจึงพัฒนาเครือข่ายเชื่อมสู่สังคมภายนอก เพื่อความเจริญก้าวหน้าในลำดับต่อไป ดังที่ทรงใช้คำว่า “ระเบิดจากข้างใน” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ [สศช.], 2549: ก-ญ)

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับดังกล่าว ได้มียุทธศาสตร์การพัฒนามนุษย์ตามความหลากหลายทางชีวภาพ และการสร้างความมั่นคงของฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่มีกระบวนการสร้างยุทธศาสตร์ เริ่มจากการใช้หลัก “ความมีเหตุผล” ด้วยการสร้างความรู้เกี่ยวกับสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม คุณค่าฐานทรัพยากรที่มีอยู่ให้เข้าใจถึงเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การปกป้องภัยคุกคามต่อระบบนิเวศ การสร้างฐานรากที่มั่นคงและเข้มแข็ง การใช้โอกาสและปัจจัยแวดล้อมที่มีอยู่ในสังคม เพื่อให้เกิดการยกระดับและเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพอย่างเป็นลำดับขั้น เป็นการพัฒนาที่สามารถ “พึ่งตนเอง” ได้ มี “ภูมิปัญญา” และการสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” ให้พร้อมที่จะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงและปัจจัยคุกคามจากภายนอกได้ โดยให้ความสำคัญกับการเข้าถึงข้อมูลและพัฒนาองค์ความรู้เพื่อการบริหารจัดการเชิงป้องกัน ปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิตและการบริโภคให้เกิดความยั่งยืน ควบคู่กับการรื้อฟื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการฐานทรัพยากรของตนเอง และสร้างทางเลือกของการพัฒนามนุษย์ตามความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมที่สะท้อนถึงความเข้มแข็งของภูมิปัญญาชุมชนท้องถิ่น (สศช., 2549: 97)

แนวทางการพัฒนาหลักการสำคัญที่ใช้ในการกำหนดแนวทางการพัฒนาของยุทธศาสตร์ คือ ต้องให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูฐานทรัพยากรธรรมชาติ และควบคุมดูแลคุณภาพสิ่งแวดล้อมอย่างจริงจังต่อเนื่อง ต้องระมัดระวังการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ การดำรงชีวิตของคนในชุมชน การสร้างกิจกรรมและการผลิตทางเศรษฐกิจให้เป็น ไปอย่างรู้คุณค่า เน้นการมีส่วนร่วมของผู้ได้รับผลประโยชน์และผู้ได้รับผลกระทบจากการใช้ทรัพยากร รวมถึงการนำจุดแข็งและโอกาสของประเทศคือทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพมาสร้างกระบวนการพัฒนาประเทศอย่างสมดุล ตลอดจนการบริหารจัดการความขัดแย้งในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและการได้รับผลกระทบจากมลพิษอย่างสันติ ซึ่งอาศัยกระบวนการส่งเสริมสิทธิชุมชน และการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร โดยการกระจายอำนาจการจัดการทรัพยากรให้ชุมชนท้องถิ่นที่มีศักยภาพ สนับสนุนการมีส่วนร่วมการสร้างความเข้มแข็งของประชาชน ส่งเสริมบทบาทของผู้นำท้องถิ่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้าน การสร้างเครือข่ายทางสังคม เครือข่ายอนุรักษ์ และจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างศักยภาพและบทบาทของชุมชนในการดูแลฟื้นฟูฐานทรัพยากร รวมทั้งการถ่ายทอดยกระดับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรร่วมกับความรู้สมัยใหม่ เชื่อมโยงการจัดการทรัพยากรกับการผลิตของชุมชนส่งเสริมชุมชนในการจัดตั้งป่าชุมชน (สศช., 2549: 102-103)

แต่อย่างไรก็ดี การประเมินสถานภาพทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในประเทศไทยนั้น พบว่าความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมที่เคยเป็นจุดแข็งของประเทศ

มาแต่เดิม ได้รับผลกระทบจากแบบแผนการพัฒนาที่มุ่งใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อตอบสนอง การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นหลัก ทำให้มีการใช้ทรัพยากรสิ้นเปลืองโดยไม่คำนึงถึงข้อจำกัด การขยายตัวของภาคเศรษฐกิจ และการย้ายฐานการผลิตของอุตสาหกรรมที่มีมลพิษสูงจากผลของ การเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุน รวมทั้งพฤติกรรมกรรมการบริโภคและกระแสวัตถุนิยมได้เพิ่ม ปริมาณมลพิษ จนส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพอนามัยของประชาชน รวมทั้งพื้นที่ป่าไม้ ถูกทำลายไปถึง 67 ล้านไร่ในช่วง 40 ปี ปัจจุบันเหลือพื้นที่ป่าเพียงร้อยละ 33 ของพื้นที่ประเทศ ซึ่ง น้อยกว่าประเทศในแถบเอเชีย เช่น ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ เวียดนาม และต่ำกว่าร้อยละ 40 ซึ่งเป็นระดับที่ จะรักษาสมดุลของระบบนิเวศไว้ได้ การสูญเสียพื้นที่ป่าอย่างต่อเนื่องทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วม น้ำ แล้ง ภัยธรรมชาติที่บ่อยครั้งและรุนแรงมากขึ้น (สศช., 2549: 98-99) ซึ่งบริบทการพัฒนาด้านป่าไม้ ของประเทศไทยที่ผ่านมานั้น ภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้เน้นทางด้านเศรษฐกิจเพื่อส่งออก โดยการปลูกสร้างสวนป่าและไม้โตเร็วที่ได้ใช้ไม้ซุงเป็นหลักเพียงอย่างเดียว ต่อมาจึงได้เริ่มมีการ เสนอเรื่องความมั่นคงทางอาหารคือการเข้าถึงทางอาหาร (physical and economic access) ได้ ทุกคน ได้ทุกเวลา ซึ่งในปี พ.ศ. 2535 องค์การสหประชาชาติได้จัดประชุม Rio Summit ว่าด้วย สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาที่ยั่งยืน สำหรับในด้านป่าไม้ได้เปลี่ยนแนวคิดจาก Sustained Yield ไป เป็น Sustainable Forest Management หรือ SFM ที่ต้องตอบสนองเงื่อนไข 3 มิติ คือ มิติ ทางด้านสังคม วัฒนธรรมและจิตวิญญาณ มิติทางด้านเศรษฐกิจและมิติทางด้านสิ่งแวดล้อมมาใช้ จัดการป่าและหันมาเข้าใจในเรื่องการดำรงชีวิตของชาวบ้านอย่างยั่งยืน(sustainable livelihoods) โดยหากจะให้งานชนบทพัฒนาวิถีชีวิตอย่างยั่งยืน จะต้องช่วยให้เขาพึ่งตนเองได้และสามารถพลิก พื้นที่ชีวิตได้เมื่อเจอวิกฤตและปัญหา ซึ่งใช้แนวคิดของการพัฒนาที่สามารถขับเคลื่อนได้โดยชุมชน เอง (สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2549: 2-8)

จากการอภิปรายเรื่องทิศทางหมู่บ้านไทย นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้แสดง ปาฐกถาถึงคำพูดที่ว่า “คนไทยครับ...คำตอบอยู่ที่หมู่บ้าน” กล่าวถึงการพัฒนาที่ถูกต้องนั้น ควรจะ มาจากความมั่นคงจากรากฐานของสังคมนั้นคือหมู่บ้าน คือ การทำให้หมู่บ้านมีความมั่นคง มีความ สงบสุข มีความเจริญและมีอุตสาหกรรมที่เชื่อมต่อกันอันมั่นคง (ศูนย์เอกสารเพื่องานพัฒนาชนบท, 2532: 14-19) ซึ่งในการแก้ปัญหาการทำลายป่าและการอนุรักษ์ป่าด้วยการแก้ปัญหาหลายระดับ ต้องดู ที่ประโยชน์ที่เราต้องการแก้ปัญหาในระดับที่หนึ่ง คือ การเอื้อประโยชน์ส่วนตัวของบุคคล เป็นขั้น ที่เรายอมรับผลประโยชน์ส่วนตัวของมนุษย์ กล่าวคือ ในตอนแรกมนุษย์จะมองผลประโยชน์ใน ความหมายหยาบๆก่อน ระดับที่สองคือการแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์แก่สังคม ในขั้นนี้จะเริ่มต้นได้ ในเมื่อคนมีการศึกษาได้พัฒนาตนเองมากยิ่งขึ้น แล้วจึงมองเห็นประโยชน์แก่สังคมของตนเอง แต่ อย่่างไรก็ตามในการแก้ปัญหาแบบนี้จะต้องมีการผสมผสานเพื่อประโยชน์ส่วนตัวรวมอยู่ด้วย แล้ว

จึงค่อยๆ ขยายกว้างออกไปถึงการแก้ปัญหาเพื่อประโยชน์แก่สัตว์โลกทั้งหมด ตลอดจนการแก้ไข ปัญหาเพื่อประโยชน์ที่ค้ำจุนที่มีคุณภาพแห่งความสุขของมนุษย์ โดยมีเงื่อนไขที่สำคัญคือการพัฒนา มนุษย์ เพราะฉะนั้นจึงต้องมีการศึกษาให้รู้และเข้าใจ สามารถแยกได้ตั้งแต่ระดับความหมายของ เรื่องผล ประโยชน์ว่าประโยชน์อะไร อยู่ที่ไหน สรุปคือผลประโยชน์ในเบื้องต้นเป็นประโยชน์ที่ ปรมเปรอตา หู จมูก ลิ้น กายของตัวเอง ต่อมาเป็นประโยชน์แก่ชีวิตที่แท้จริง ซึ่งทั้งสองอย่างนี้ยังเป็น ส่วนตัวแล้วจึงค่อยขยายออกไปเป็นประโยชน์ของชุมชนของสังคม แล้วต่อมาจึงเป็นประโยชน์ ของระบบชีวิตทั้งหมดที่มีมนุษย์ สัตว์ พืชรวมอยู่ด้วยกัน แล้วจึงมาถึงประโยชน์ของระบบชีวิตที่ค้ำจุน ที่เป็นนามธรรมขั้นสุดท้าย ซึ่งเป็นขั้นความสุขที่มีอิสรภาพที่แท้จริง (พระธรรมปิฎก, 2537: 84-91)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research หรือ PAR) เป็นกระบวนการที่น่าจะสะท้อนความเป็นจริงที่มีความแตกต่างหลากหลาย ชับซ้อนและมีพล วัตได้ดีที่สุด โดยไม่มีรูปแบบที่ตายตัว ไม่มีสูตรสำเร็จ แต่ต้องมีวิวิธวิทยาที่เปิดกว้าง ยืดหยุ่น และ ความลงตัวอยู่ที่สถานการณ์และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งถ้าหากพิจารณาตามข้อสมมุติฐานใน การวิจัยอย่างมีส่วนร่วมเป็นวิธีการที่ทำร่วมกันโดยนักวิจัย นักพัฒนา และผู้ปฏิบัติ ถึงแม้ดูเหมือน ว่าทั้งสองฝ่ายจะมีบทบาทและแนวทาง ในการพัฒนาที่แตกต่างกันอธิบายได้ว่าความแตกต่าง และ ความหลากหลายที่ผสมผสานกันอย่างลงตัวนั้น เกิดจากการผสมผสานทฤษฎีและแนวคิดที่แตกต่าง กันของนักวิจัยและนักพัฒนาให้สอดคล้องกับเงื่อนไขที่เป็นไปได้ ในการปฏิบัติของผู้ปฏิบัติหรือผู้ ดำเนินงาน(ชาวบ้าน) ที่เริ่มต้นจากผู้คนที่รอบรู้กับวิถีชีวิตของตนเอง เป็นประสบการณ์ที่มีคุณค่าต่อ การพัฒนาความรู้และทักษะในการปฏิบัติ ซึ่งเป็นวิธีการที่มีอยู่แล้วในมือที่จะนำมาพัฒนาตนเองให้ ก้าวหน้าได้ (สิทธิชัย ประพุทธนิตินสาร, 2547: 39) สำหรับ ดร. อุทัย คุลเกษม ได้ให้ทัศนะต่อการทำ วิจัยแบบ PAR ว่าผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วมในการทำวิจัยทุกขั้นตอน ตั้งแต่การตั้งคำถามงานวิจัยจนจบ กระบวนการหาคำตอบทั้งหมด ในกระบวนการนี้ชาวบ้านจะเรียนรู้โดยไม่ต้องเขียนการวิจัย เพราะ ชาวบ้านได้เข้าร่วมวิเคราะห์ปัญหาและได้รับรู้ข้อมูลแล้วว่าเกิดอะไรขึ้น เพราะฉะนั้น การวิจัย แบบนี้ขึ้นอยู่กับจุดยืนของนักวิจัย การทำวิจัยแบบ PAR ก็คือการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับคน ธรรมดาทั่วไป เป็นวิธีการที่เรียกว่า empowerment อย่างหนึ่ง ที่ทำให้ชาวบ้านแข็งแกร่งและเรียนรู้ เพื่อที่จะมีพลังต่อรองกับคนอื่นได้มากขึ้น มิฉะนั้น พวกเขาจะเป็นพวกถูกเอาเปรียบอยู่ตลอดเวลา (บัณฑิตวิทยาลัย สถาบันราชภัฏเพชรบุรีวิทยาลัยการศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏ, 2545: 144-151) ซึ่ง การแก้ปัญหาเรื่องป่าชุมชนบนเส้นทางแห่งการเรียนรู้และมีส่วนร่วม สามารถนำการวิจัยเชิงปฏิบัติ การอย่างมีส่วนร่วมมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนได้ (สมศักดิ์ สุขวงศ์, 2549: 4-5)

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นที่น่าเชื่อถือได้ว่าหากนำการวิจัยแบบ PAR มาใช้ ในการพัฒนาท้องถิ่น ในด้านการพัฒนาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับ

“ภูมิสังคม” ให้สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 – 2554) อาศัยการใช้แนวทางของลักษณะการได้รับประโยชน์ที่ชุมชนได้รับมาเป็นข้อมูล แล้วจึงนำไปจัดการทรัพยากรของตนเองได้ คงจะเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันจึงเป็นความเชื่อมั่นและเหตุผลหนึ่งของผู้วิจัยที่จะดำเนินงานวิจัยในครั้งนี้ ในขณะที่โลกกำลังขับเคลื่อนและพัฒนาภายใต้กระแสหลัก โลกาภิวัตน์ ทุนิยม และวัตถุนิยมอย่างไม่หยุดยั้งย่อมส่งผลกระทบต่อประเทศไทยและชาวบ้านเกือบทุกหมู่บ้านอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ก็ยังมีกลุ่มชาวบ้านแห่งนี้ได้รวมตัวเพื่อจัดการป่าชุมชนบนวิถีชีวิตของตนเองอย่างมีเอกลักษณ์ก็เป็นเหตุผลสำคัญเช่นกัน ประกอบกับเหตุผลสำคัญอีกประการคือ การที่ผู้วิจัยเลือกชุมชนแห่งนี้ เนื่องจากผู้วิจัยได้คลุกคลีและสัมผัสชุมชนเป็นทุนทางสังคมอยู่เดิมมาก่อน โดยในระยะก่อนทำการวิจัยผู้ศึกษาได้สร้างสัมพันธภาพที่ดีกับชุมชนดังกล่าวไว้ในส่วนหนึ่งแล้วประมาณ 1 ปี (พ.ศ. 2549) ซึ่งได้รับความไว้วางใจและความคุ้นเคยกันเป็นอย่างดีจากชาวบ้าน นอกจากนี้ที่ชุมชนบ้านผาแมว ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ได้มีประวัติศาสตร์การก่อตั้งหมู่บ้านมาเป็นระยะเวลาอันตั้งแต่สมัยเจ้าพ่อทิพย์ช้างแล้ว ผู้วิจัยได้สัมผัสถึงชุมชนยังมีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพิงอยู่กับป่าที่อาศัย ฐานคิด ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สอดคล้องกับฐานทรัพยากรของตนเอง หากมองให้ลึกลงไปถึงถึงชุมชนแล้วชาวบ้านยังประสบกับปัญหาการใช้ประโยชน์จากป่าในด้านผลผลิตจากป่า การแข่งขัน การร่วมใช้จากผลผลิตจากป่ารวมถึงทรัพยากรอื่นๆจากป่า รวมถึงชาวบ้านมีความต้องการที่จัดการป่าของหมู่บ้านแต่ไม่รู้จะเริ่มต้นอย่างไร ผู้วิจัยจึงได้ร่วมกับชาวบ้านเพื่อกำหนด โจทย์ปัญหาการวิจัยเกี่ยวกับเรื่องการใช้ประโยชน์และการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมตามหลัก “ภูมิสังคม” เพื่อคาดหวังให้ชุมชนเกิดกระบวนการเรียนรู้กับงานวิจัยอย่างเป็นขั้นตอน มีเหตุผล พอประมาณ และสร้างภูมิคุ้มกันที่ดี โดยอาศัยความรู้ภูมิปัญญาพร้อมด้วยคุณธรรมและจริยธรรม ที่มุ่งให้ชุมชนเข้มแข็งเพื่อพึ่งตนเองได้ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ของชุมชนบ้านผาแมว ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง
2. เพื่อศึกษาการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมตามหลักภูมิสังคมของชุมชนบ้านผาแมว ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้รู้ลักษณะการใช้ประโยชน์และการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ตามหลัก ภูมิสังคม
2. ชุมชนได้มีการตื่นตัวเพื่อมีส่วนร่วมเรียนรู้ ร่วมคิด ร่วมวิเคราะห์ ร่วมแก้ปัญหา ร่วมปฏิบัติและร่วมสร้างแผนยุทธศาสตร์การจัดการป่าชุมชนของหมู่บ้าน รวมถึงการประยุกต์ใช้ใน ด้านอื่นๆ เช่น วิสาหกิจชุมชน การสร้างสุขภาวะในชุมชน เป็นต้น เพื่อที่มุ่งสู่ชุมชนเข้มแข็ง ให้เป็น หมู่บ้านพึ่งตนเองได้ ต่อไป
3. ผู้วิจัยและนักพัฒนาได้เรียนรู้ ประสบการณ์จากชุมชนอันก่อให้เกิดความเข้าใจ ชุมชนได้ดีขึ้น รวมถึงการเกิดแนวคิดในการพัฒนาตนเองได้อย่างแท้จริง

สถานที่ดำเนินการวิจัย

บ้านผาเมว หมู่ที่ 8 ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ขอบเขตของการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยแบบ PAR มาเป็นเครื่องมือวิจัย ได้เน้นขอบเขตของ การวิจัยไว้ ดังนี้

ขอบเขตเชิงเนื้อหา

1. ด้านภูมิสังคมของบ้านผาเมว ประกอบด้วย ลักษณะทางภูมิประเทศ ภูมิศาสตร์ ลักษณะภูมิอากาศ ลักษณะภูมิประเทศทางสังคม เช่น ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน การตั้ง ถิ่นฐานลักษณะเศรษฐกิจสังคม จิตใจ ความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ประเพณี ค่านาน ภูมิปัญญา การเมืองการปกครอง นิทาน และอื่นๆ
2. ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ทั้งทางตรงและทางอ้อม เพื่อมีเป้าหมายสู่ การทำแผนภูมิด้วยการใช้ฤดูกาล (seasonality diagrams) พร้อมทั้งประเมินผลในด้านเศรษฐกิจ จากการใช้ประโยชน์ในรอบปีในภาพรวมของชุมชน

3. ด้านการจัดการป่าชุมชน นำข้อมูลจากการใช้ประโยชน์ที่ได้ไปสู่ขั้นการจัดการป่าชุมชนตามหลักภูมิสังคม ประกอบด้วย การจัดการคน เช่น การมีกฎระเบียบ ข้อบังคับต่างๆ บทลงโทษ คณะกรรมการ การจัดการป่า การพัฒนาความรู้ อื่นๆ และการจัดการป่า เช่น การปลูกป่า บำรุงป่า ป้องกัน ไฟป่า จัดทำฝายต้นน้ำลำธาร ตลอดจน โครงการพัฒนาพื้นที่อื่นๆ

ขอบเขตเชิงพื้นที่

บ้านผาแมว ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง สภาพของพื้นที่ทั้งหมด ประมาณ 40,000 ไร่ พื้นที่ที่มีความลาดชันบนภูเขาจนถึงเชิงเขามีพืชพรรณปกคลุมประมาณ 33,000 ไร่ ส่วนในพื้นที่ที่เป็นลักษณะคล้ายรูปแอ่งกระทะ ได้ถูกเปลี่ยนแปลงเป็นที่อยู่อาศัยประมาณ 2,000 ไร่ และใช้ประโยชน์เป็นที่ทำกิน หรือ ที่ดินทำการเกษตรประมาณ 5,000 ไร่ มีประชากรทั้งหมด 1,261 คน ใน จำนวน 315 หลังคาเรือน แบ่งเป็นประชากรชาย 561 คน ประชากรหญิง 700 คน

ขอบเขตประชากร

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ จะทำการศึกษาจากกลุ่มเป้าหมายคือ ผู้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน แกนนำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโสในชุมชน ผู้นำทางธรรมชาติ ผู้นำทางการ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และชาวบ้านผู้ให้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องทุกคน รวมถึงผู้วิจัย เจ้าหน้าที่จากภาครัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน

ขอบเขตระยะเวลา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้เวลาทำการศึกษาดังแต่เดือน กันยายน 2550 – มีนาคม 2552 รวมระยะเวลา 19 เดือน

นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

การใช้ประโยชน์ หมายถึง การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อมของชุมชนบ้านผาแมว ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

การจัดการป่าชุมชน หมายถึง การดำเนินการใดๆ ในพื้นที่ป่าชุมชน ทุกๆ กิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ป่าชุมชนและชุมชนทั้งในด้านบวกและด้านลบ

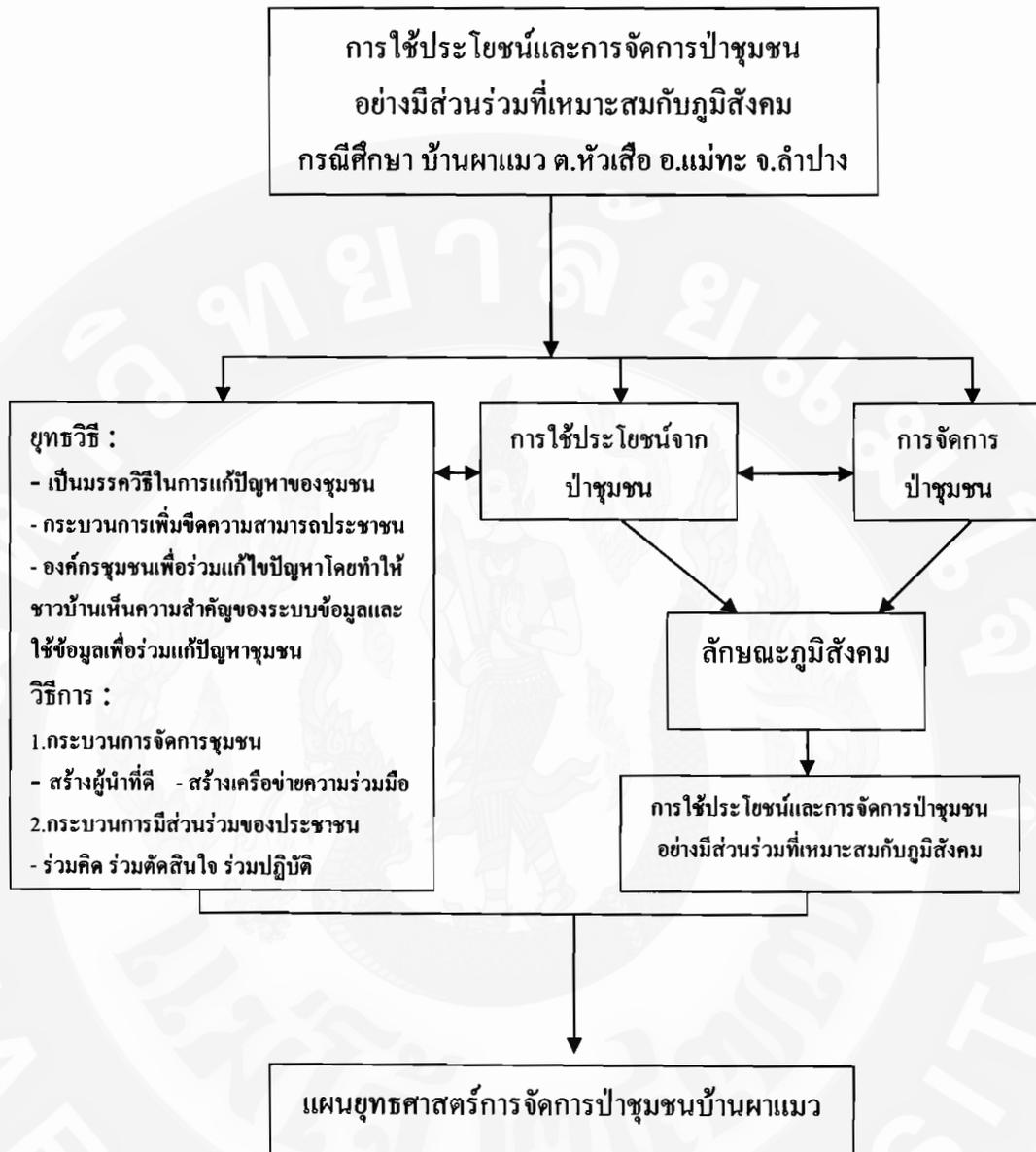
ป่าชุมชน หมายถึง ป่าที่ชุมชนบ้านผาแมวได้ใช้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม รวมถึงอาจมีการจัดการหรือยังไม่มีจัดการก็ได้

ภูมิสังคม หมายถึง ลักษณะทางภูมิประเทศ ภูมิศาสตร์ ลักษณะภูมิอากาศ ลักษณะภูมิประเทศทางสังคม เช่น ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน การตั้งถิ่นฐาน ลักษณะเศรษฐกิจ สังคม จิตใจ ค่านิยม ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ตำนาน ภูมิปัญญา การเมืองการปกครอง นิทาน และอื่นๆ ของชุมชนบ้านผาแมว

การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการระหว่างผู้วิจัย นักพัฒนาและชาวบ้าน ที่ได้ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ จนถึงร่วมติดตามผลการดำเนินการทั้งทางตรงและทางอ้อม

สิทธิหน้าหมู่ หมายถึง การใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรในชุมชน โดยชุมชน มีกฎระเบียบของชุมชน ไม่มีใครเป็นเจ้าของหรืออาจเป็น “พื้นที่” ที่มีปฏิริยาตอบสนอง มีการขีด ขยาย แปรรูป สร้างใหม่ และสามารถอธิบายความเปลี่ยนแปลงในระบบความสัมพันธ์ต่างๆ ทั้งภายใน ภายนอกหรืออาจเป็นเรื่องเกี่ยวกับ“สิทธิ”รูปแบบต่างๆต่อทรัพยากรในสังคมที่มีพลวัตร

ดังนั้น ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงได้มีกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังภาพ 1 และมีกระบวนการศึกษาวิจัย ดังภาพ 2

ภาพ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพ 2 กระบวนการศึกษาวิจัย